

להיתר זריקת הדם¹², ולעניין זה בוודאי בעיני כזית מאותו קרבן. וכך מדויק בסוגיה המקבילה במעילה, שבתחילה נאמר בה: "תנינא להא דתנו רבנן עולות ואימורים מצטרפין לכזית להעלותן בחוץ", ורק לאחר שהגמ' מקשה מדוע בשלמים אין הדין כך נאמר: "אלא אימא עולה ואימוריה מצטרפין... ליזרק עליהן את הדם", ומשמע שהגיהה גם ברישא של הברייתא בעקבות התיקון בסיפא¹³.

אפשר ששאלה זו תלויה במחלוקת הנ"ל על צירוף נסכי הקרבן: המיוחס לרש"י ורגמ"ה במעילה הולכים לשיטתם, לפיה גם הנסכים מצטרפים לחייב על העלאה בחוץ, ומכאן שגם דבר שאינו גוף הזבח מצטרף אליו, והוא הדין לקרבן אחר לגמרי. לעומת זאת, לשיטת תוס' שרק גוף הזבח מצטרף, ולא נסכיו, הוא הדין לשני זבחים שונים, וכן כתב בקרן אורה.

סיכום

בגמ' מבואר שעולה ואימוריה מצטרפים לכזית לחייב על העלאה בחוץ. נחלקו ראשונים האם גם נסכי העולה מצטרפים (המיוחס לרש"י ורגמ"ה במעילה) או לא (תוס'), וכן משמע ברמב"ם), ויתכן שזוהי מחלוקת קדומה בין המשנה לתוספתא. עוד נחלקו האם שני זבחים מצטרפים זה לזה (רש"י ורגמ"ה במעילה, וכן מצדדים הרדב"ז והחמדת דניאל) או לא (קרן אורה), ואפשר שהדבר תלוי במחלוקת על הנסכים.

מנחת נסכים דווקא, ואילו היין, ששיעורו בג' לוגין, אינו מצטרף לבשר וחלב), ולדעת תוס' והרמב"ם משנתנו בזבחים, שהזכירה את העולה והאימורים בלבד, חולקת על התוספתא, והלכה כמותה.

האם שני זבחים שונים מצטרפים לכזית?

שנינו במעילה (טו,א): "קדשי מזבח מצטרפים זה עם זה למעילה, ולחייב עליהם משום פיגול נותר וטמא". המיוחס לרש"י מוסיף: "או לחייב משום מעלה בחוץ", וכן בפירוש רבנו גרשום שם. הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות יט,י) כתב כלשון משנתנו: "העולה ואימוריה מצטרפין לכזית", ופירש הרדב"ז שאין כוונתו בדווקא, אלא בשר העולה מצטרף לאימורי עולה אחרת או אף שלמים. ראייה לדבר הביא מלשון הגמ' כאן: "עולה ואימוריה אין, שלמים ואימוריהן לא". אם עולה אינה מצטרפת לאימורי שלמים – ראוי היה לגמ' לדייק מן המשנה "עולה ואימורי שלמים לא", שזהו חידוש גדול יותר, שלמרות ששניהם קרבים למזבח – אינם מצטרפים. הרדב"ז מוסיף, שאם כוונת הרמב"ם לאימורי אותה עולה בדווקא – "לא ידעתי טעם, כיון דתרוייהו אכילת מזבח אמאי לא מצטרפין?".

בחמדת דניאל מביא ראייה לכך מלשון משנתנו: "מן העולה ומן האימורין", כל אימורים במשמע¹¹. לדעתו בברייתא נאמר "ואימוריה" משום הפירוש במסקנת הגמרא, שהצירוף האמור בה לגבי נותר הוא צירוף הבשר והחלב

מערכה רפח. שיעור הקטורת בהקטרה במקדש ומחוצה לו (קט,ב-ק,א)

שהמקטיר כזית קטורת בבמה מחוץ למקדש – חייב, וניתן להבין מכך שדי בשיעור זה גם בהקטרה במקדש, שכן כלל הוא, שרק קרבן הראוי להתקבל בפנים – חייבים עליו בחוץ.

יש לברר, אפוא, מה המקור לשיעור מנה בכל יום, והאם ניתן לצאת ידי חובה בהקטרת שיעור קטן יותר? לשאלה זו השלכות אפשריות נוספות: מה שיעור החיוב על זר המקטיר קטורת בהיכל, או אף על כהן המקטיר קטורת נדבה במזבח הקטורת, ועובר על איסור: "לא תעלו עליו קטורת זרה" (שמות לט)? כמו כן, באשר לאיסור לפטם את הקטורת

התורה מצוה להקטיר קטורת פעמיים ביום, בבוקר ובין הערביים, על מזבח הזהב שבהיכל (שמות לז,ח). בציווי זה לא נזכר שיעור ההקטרה, אולם בדברי חז"ל אנו מוצאים, כי הכהן היה מקטיר בכל יום שיעור של "מנה", כ-425 גרם¹, ושיעור זה מתחלק לשניים: "פרס בשחרית ופרס בין הערביים" (משנה יומא מג,ב; גמ' כריתות ו,ב). ביום הכיפורים קיימת קטורת נוספת, בקדש הקדשים, ושיעורה מפורש בתורה: "מלוא חפניו" (ויקרא טז,יב) של הכהן הגדול, בהתאם למידת ידיו.

מאידך, במשנתנו נאמר (לדעת חכמים, שהלכה כמותם),

11. ותמה על הגהת השטמ"ק "אמוריה"; וראה לעיל הערה 1.

12. הגמ' מתקשה בעניין הצירוף ל"פיגול נותר וטמא", מה מיוחד בעולה ואימוריה? הרי כל מיני פיגול ונותר מצטרפים זה לזה! ומבאר שהייחוד בעולה הוא בדין מחשבת פיגול, שהחושב על כחצי זית מן העולה ומן האימורים הרי הם מצטרפים, כי הכל מוקטר, ואילו בשאר הקרבנות אין אכילה והקטרה מצטרפים. כמו כן בנותר, הנושא הנדון הוא כשרות זריקת הדם, שהיא הגורמת לחיוב נותר (שכן כל עוד לא נתר הבשר לאכילה או הקטרה – אין חייבים על אכילתו משום נותר). כאשר אבד בשר הקרבן, ונותר רק חצי זית מן הבשר ומן האימורים, הרי הם מצטרפים בעולה לעניין שניתן יהיה לזרוק את הדם (אפילו לפי הדעה: "אם אין בשר – אין דם"), ולא בשלמים, כי אכילה והקטרה אינם מצטרפים.

13. תוס' כאן (עמ' ב ד"ה כאן) מגיחים בסוגיה כאן כעין הסוגיה שם, שהגמ'

במסקנתה מתקנת את לשון הברייתא ולא רק מפרשת אותה. תוס' במנחות (נח,ב ד"ה ואיכא דאמרי) מונים את הסוגיה כאן ובמעילה ברשימת ה"סוגיות ההפוכות בשי"ס", ואולי כוונתם שעל פי הגרסה שלפנינו יש הבדל בין הסוגיות, שכאן הגמ' רק מפרשת את הברייתא ולא מגיחה אותה, ובמעילה הגמ' מגיחה.

1. משקל השקל (על פי מסורת הגאונים) 384 גרמי שיעור, שהם 17 גרם. משקל המנה הוא 25 שקלים, שהם 425 גרם (עיין 'מידות ושיעורי תורה' פרקים כב, כח). כל זאת על פי הרמב"ם (הל' כלי המקדש ב,ג ובכסף משנה, ופירוש המשנה כריתות א,א), הכותב שהמנה הוא 'מאה דינרים', ולדעתו המנה האמור כאן הוא המנה הרגיל המוזכר בדברי חז"ל, שהוא 'מנה של חול'. במחזור ויטרי (סי' עז) ובסידור רש"י (סי' תלג) נאמר אחרת, שהמנה האמור כאן הוא 'מנה של קודש', הכפול במשקלו (עיין בכורות ה ע"א). על דרכים אפשריות לבירורה של מחלוקת זו כתבנו ב'שערי היכל' על מסכת יומא, מערכה קט, הערה 1, וראה גם להלן הערה 15.

כזית בבמה חייב, בין בקטורת שבהיכל ובין בקטורת של יום הכיפורים, כדעת חכמים. כל האמור הוא על פי שיטת רש"י וגרסתו, וראה להלן, שלרמב"ם שיטה שונה.

לצורכי חולין, ככתוב: "והקטורת אשר תעשה, במתכונתה לא תעשו לכם" (שמות ל, לז) – באיזו כמות עוברים על לאו זה?

מהלך הסוגיה ומסקנתה

בברייתא המובאת בגמרא נאמר: "המקטיר כזית בחוץ – חייב; חצי פרס בפנים – פטור". הגמ' מבארת את הסיפא, שהפטור האמור הוא פטור הציבור, כלומר, שבהקטרת חצי פרס – רבע מנה – הציבור יוצא ידי חובת הקטורת. רש"י (ד"ה אמר רבה) מוסיף, ששיעור 'חצי פרס' נאמר כדוגמא בלבד לשיעור קטן, והוא הדין לכזית.

עוד מביאה הגמ' את דברי רב, שאפילו ר' אלעזר, האומר במשנתנו שהמקטיר כזית בבמה פטור – מודה בדין זה, שהציבור המקטיר בפנים פחות משיעור פרס יצא ידי חובתו. ממילא עולה השאלה, באיזה מקרה פטר ר"א את המקטיר בבמה, ומדוע? בעניין זה נחלקו אמוראים, ושלוש דעות בדבר:

א. רבה: המחלוקת עוסקת בקטורת המיוחדת ליום הכיפורים. בקטורת הרגילה בהיכל הכל מודים שדי בכזית, וממילא גם חייבים עליו בבמה. אולם ביום הכיפורים, לדעת חכמים שיעור מלוא חפניו אינו מעכב, ולכן חייבים על כזית ממנה בבמה², ואילו לדעת ר"א שיעור מלוא חפניו מעכב, ולכן אין חייבים על כזית³.

ב. אבוי: המחלוקת עוסקת בקטורת של יום הכיפורים, כדעת רבה, ולא מטעמו: הכל מודים ששיעור מלוא חפניו מעכב, ובכל זאת חכמים מחייבים על כזית ממנו בבמה, כי לעניין החיוב בבמה יש לדמות את השיעור בקטורת יום הכיפורים לזה של הקטורת שבהיכל, ובנקודה זו חולק ר"א.

ג. רבא: המחלוקת עוסקת בקטורת שבהיכל, וכשנתן בכלי שרת שיעור של מנה שלם. הכל מודים שבקטורת יום הכיפורים אינו חייב אלא אם כן יקטיר את כולה, ומאידך, שבקטורת הרגילה בהיכל חייבים על כזית ממנה. אולם כשהכין שיעור גדול יותר להקטרה, נחלקו האם הנתונה בכלי מחייבת להקטיר בשיעור זה דווקא, ואם יחסיר ממנו – הקטורת פסולה, וממילא – אין חייבים עליה בבמה.

רב אשי בסוף הסוגיה תומך בדעת אבוי ומיישב את קושית רבא עליו, ומשמע שזוהי מסקנת הסוגיה⁴. אם כן, להלכה המקטיר כזית בהיכל יצא ידי חובתו, וביום הכיפורים לא יצא אלא אם הקטיר מלוא חפניו. המקטיר

הקטרת הקטורת בהיכל. בכל יום מקטירים הכהנים (לאו דווקא הכהן הגדול הנראה בתמונה) קטורת פעמיים: האחת בבוקר והשניה בין הערביים. הקטרת הקטורת נעשית באופן זה: תחילה שוטחים גחלים על מזבח הזהב, ולאחר מכן מפזרים עליהם את אבקת הקטורת, המורכבת מאחד עשר סממנים שנשחקו (להרחבה אודותם עיי' בשערי היכל למסכת יומא, מערכה קט). משקל הקטורת בכל הקטרה הוא חצי מנה, ועל פי הפירוש המקובל בראשונים, נאמר בסוגיה כאן ששיעור זה אינו מעכב.

שיעור "מנה" בכל יום - מן התורה או מדרבנן?

כאמור, על פי הברייתא, כפי שנתפרשה בגמ', הציבור יוצא ידי חובת הקטורת גם בשיעור כזית. מה המקור, אפוא, לשיעור מנה בכל יום, פרס בשחרית ופרס בין הערביים? רש"י (ד"ה אמר רבה) מפרש, ששיעור פרס הוא מדרבנן,

3. צריך עיון כיצד יפרש רבה את משנתנו: "וכלן שחסרו כל שהוא והקריבו בחוץ – פטור", שבפשוטו מוסב גם על הקטורת. הרי לרבנן אפילו יחסר ממלוא חפניו אין זה מעכב! ואולי לדעתו הכוונה שנחסרה מזכית, ואמנם פשיטא שפטור עליה בחוץ, אבל החידוש בשאר הפרטים שבמנה. לדעת רבא להלן, "וכלן שחסרו" היינו שקבע את הקטורת בכלי ואחר כך חסרה.

4. הדבר תלוי בשאלה האם הכלל שהלכה כרבא כנגד אבוי בכל מקום פרט ל"ע"ל קג"ם" (קידושין נב, א) כולל גם את מחלוקותיהם בדיני קדשים, והאם נאמר גם במקום שאמורא אחר תומך בדעת אבוי, עיי' אנצ"ת ערך הלכה ציון 947 – 951).

2. תוס' (ד"ה ומר) תמהים, מה הצורך בטעם זה לשיטת חכמים? הרי אמרו במשנה שאפילו על קומץ, שכלל הדעות שיעורו מעכב, חייבים בחוץ בכזית! ותיצו שבמנחה מצינו שיש חשיבות לכזית לעניין מחשבת פיגול, אבל בקטורת, שאיננה מתפגלת (אך עיין לעיל מערכה צט: מחשבת חוץ לזמנו בקטורת, שיש אומרים שעל כל פנים מחשבה פוסלת בה), לא מצינו חשיבות לכזית, אלא אם כן יוצאים בו ידי חובה בפנים. מרש"י (ד"ה והקטורת וד"ה מלא חפניו דוקא) נראה שיישב את הקושיה באופן אחר: בקומץ חייבו על כזית כי ניתן להקטירו במספר פעמים, ואילו בקטורת של יום הכיפורים, אם "מלא חפניו" דוקא – יש להקטירה בבת אחת, ולכן חוץ טעם מיוחד לחייב על כזית (קרן אורה).

שיטת הרמב"ם

במצות הקטרת הקטורת, כותב הרמב"ם (הל' תמידין ומוספין ג,א-ב): "מצות עשה להקטיר הקטורת על מזבח הזהב שבהיכל פעמיים בכל יום... כמה מקטירין ממנה בכל יום? משקל מאה דינרין, חמישים בבוקר וחמישים בין הערבים". גם בהלכות כלי המקדש (ב,ג) כותב הרמב"ם שיעור זה: "ומקטיר ממנה בכל יום על מזבח הזהב מנה". הרמב"ם אינו כותב שאם הקטירו פחות משיעור זה – יצאו ידי חובת ההקטרה, ומשתמע ששיעור מנה קבוע מן התורה ומעכב.

בעניין איסור העלאה בבמה פוסק הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות יט,ג): "... המקטיר אברי עולה... או קטורת... בחוץ – חייב, ובהמשך (הל' ח): "כל דבר שחייבין על העלייתו בחוץ, כיון שהעלה ממנו כזית בחוץ – חייב, ללא הבחנה בין סוגי הקטורת. משתמע, אפוא, שגם בקטורת של יום הכיפורים חייב על כזית, כדעת חכמים (משנה למלך הל' מעשה הקרבנות יט,א ד"ה ודע דרבינו; אך עיין בקרן אורה). הדבר אינו מתיישב, לכאורה, עם המשתמע מההלכה הנ"ל ששיעור מנה מעכב: הרי הגמ' הסבירה שהחיוב על כזית, לדעת חכמים, נלמד "פנים מחוץ", כלומר, שכשם שהמקטיר את הקטורת שבהיכל בבמה חייב על כזית – כך גם בקטורת של קדש הקדשים; ואם לדעת הרמב"ם אף הקטורת שבהיכל אין מועיל בה כזית, מה היסוד לחייב על כזית בבמה בקטורת שבהיכל או שבקדש הקדשים?!

באשר לחיובו של הזר המקטיר במקדש פוסק הרמב"ם (הל' ביאת המקדש ט,ד): "הקטיר קטורת על מזבח הזהב, משיקטיר כזית? – חייב. אבל המקטיר קטורת של יום הכיפורים בקדש הקדשים – אינו חייב מיתה עליה עד שיקטיר מלא חפניו, השיעור המפורש בתורה" (וכן במאירי יומא כד,א וסנהדרין פג,ב). דין הזר בהיכל מובן מן הסוגיה כאן, שהעלתה אפשרות לפרש שזר המקטיר חצי פרס פטור,

ושיעור ההקטרה מן התורה הוא כזית בלבד. תוס' בכריתות (ו,ב ד"ה המפטם), לעומת זאת, כותבים ששיעור פרס הוא הלכה למשה מסיני⁵. המשנה למלך (הל' תמידין ומוספין ג,ב) מסביר, שלדעתם כך נאמרה ההלכה למשה מסיני, שלכתחילה יש להקטיר פרס בשחרית ופרס בין הערביים, ובדיעבד יצא בכזית. כדעת תוס' כותב גם בספר יראים (סי' רעט): "וסמני הקטורת כתובים בפירושו... ומנין משקלם לא מצינו במקרא, ונראה לי שהוא הלכה למשה מסיני". אם המשקל לפיטום הקטורת מדי שנה הוא הלכה למשה מסיני – מסתבר שגם הכמות היומית (שממנה נגזרת הכמות השנתית, שס"ח מנים) היא מסיני.

המשנה למלך (שם) מקשה על פירוש רש"י מן הסברה: אם מן התורה די בשיעור כזית, מה ראו חכמים לעשות תקנה להקטיר שיעור גדול מזה? נראה ליישב, שלא נמסר בתורה שבעל פה ששיעור הקטרת הקטורת הוא כזית. לא נאמר בה שיעור כלל, ואנו קובעים שמדאורייתא שיעורה לפחות כזית על פי הדין הרגיל ש"אין הקטרה בפחות מכזית" (עיין מנחות כו,ב). עם זאת, יש קיום מצות הקטרה גם בשיעור גדול יותר, ואמדו חכמים שכדי שהקטורת תפיץ במקדש ריח טוב עליה להיות בשיעור פרס בכל הקטרה⁶.

עוד הוכיח במשנה למלך כדעת תוס' מהגמ' בכריתות (הא, ו,ב), שם אומר רבא שהמפטם את הקטורת לצורכו, ועובר על איסור: "והקטורת אשר תעשה, במתכונתה לא תעשו לכם" (שמות ל,ז), חייב גם אם פיטם חצי מהכמות הרגילה (שס"ח מנה), והטעם: "והקטורת אשר תעשה – כל עשייה דקטורת, אפשר דמקטיר פרס שחרית ופרס בין הערביים". אם מדאורייתא די בכזית לכתחילה – היה די בכך כדי לעבור על איסור "לא תעשו לכם"⁷ ברם, כבר בשטמ"ק שם (הא, בהשמטות אות יז) עמד בזה, וכתב בשם הרא"ש: "הא דנקט פרס – הוא הדין בכזית... אלא נקט דרך הקטורת ורגילתו"⁸.

ממש, אלא זה מגופי התורה שנמסרו לחכמים (ערוך השולחן סי' קה,ה). שיטה אחרת: מצוה מן התורה להקטיר מנה בכל יום, וחכמים קבעו שהמנה יתחלק מחצה על מחצה, ובדיעבד אם הקטיר בבוקר כזית – יקטיר את כל שארית המנה בערב ויצא ידי חובתו (גרי"פ בביאורו לספר המצוות לרס"ג, חלק א עמ' 157). תוס' בכריתות אינם סוברים כך, שכן כתבו בפירוש שבדיעבד די בכזית בבוקר וכזית בערב, אבל שיטת היראים הנ"ל יכולה להתפרש כך. ראה לשיטה זו הביא הגרי"פ מדברי ר' שמעון במשנה במנחות (מט,א), שאם לא הקטירו קטורת בבוקר – "כולה היתה קריבה בין הערביים", כלומר, כל המנה (רש"י, תוס' נ"א ד"ה במה; אך עיין רבנו גרשום מט,א, שפירש אחרת), וכן מפורש בתוספתא (מנחות ז,א): "קטורת שלא קרבה חציה בבוקר – תקרב כולה בערב לחובת בין הערביים". ואף בשפת אמת (מנחות מט,א) פירש זאת כדברי הגרי"פ, שההלכה קבעה מנה לכל יום (לדעתו – אולי מדרבנן). ברם, נחלקו ראשונים האם דברי ר' שמעון מוסכמים, עיין בשפת אמת שם.

8. מכל מקום, אין הכרח שלדעת הרא"ש השיעור הוא מדרבנן. אפשר שלדעתו הוא הלכה למשה מסיני, ובכל זאת, מכיון שבדיעבד יוצא בכזית – ראוי לחייב גם על כזית (וראה לשונו שם ו,ב בהשמטות אות ד).

9. משמעות הלשון שהביא את כל הכמות הרגילה, ובכל זאת חייב משיקטיר כזית, כלומר שהקביעה בכלי איננה משנה את דינו (ועיין זבח תודה ד"ה ששה לוגין).

5. לשון תוס' לפנינו: "אמר ר' דהאי שיעורא פרס שחרית ופרס ערבית הלכה למשה מסיני הוא, אם לא הקטירו אלא כזית שחרית וכזית ערבית יצא כדמשמע פרק השוחט". קשר הדברים אינו ברור, ויש שהגיהו בו "לאו הלכה למשה מסיני", והסיפא היא ראייה לרישא (שפת אמת וחשק שלמה שם). אך בפסקי התוספות בכריתות (אות ה) הגרסה כמו לפנינו בתוס'.

6. על טעמה של הקטורת, כמקור לריח טוב במקדש, עיין מורה נבוכים ח"ג פמ"ה וספר החינוך מצוה קג. בדומה לכך מצינו בנרות המנורה, שאמדו חכמים ששיעור השמן הנדרש להם הוא חצי לוג בכל לילה (מנחות פט,א). והרי בפתילה דקה די בהרבה פחות מזה, כפי שהנסיון מעיד, ועל כרחו יש לומר שחכמים אמדו גם מהי מידת האור הנדרשת (ושמא שיערו על פי הכתוב "ואת המנורה נוכח השולחן", שמות כו,לה, שאור המנורה יאיר את השולחן, עיין רשב"ם ויקרא כד,ב).

ועיין בגבורת ארי (יומא מד,ב), שדן בשאלה כיצד הקטרת מנה דוחה את השבת, ומדוע הותר להוסיף על כזית ולהוסיף הבערה? והשיב: "דודאי דבר שהוא צורך גבוה, שניתן שבת לדחות אצלו, ואין לו שיעור למעלה, אף על גב דיש לו שיעור למטה – כל כמה דבעי מוסיף ומרבה ודוחה את השבת". כיוצא בזה כתב בשו"ת הר צבי (א"ח א סי' ב), ודימה זאת למצות אכילת מצה, שחיובה בכזית אבל יש קיום מצוה בתוספת אכילה.

7. יש אומרים, מכח קושיה זו, שאין כוונת רש"י ששיעור פרס הוא תקנת חכמים

בין אם הקטיר ממנה בהיכל ובין אם לאו. אולם פשטות הדברים שיש איסור מיתה על עצם ההקטרה בהיכל, משום איסור העלאת "קטורת זרה" (עיין הל' בלי המקדש ב,ח וחזון איש זבחים סי' ט, כא)¹², או כדין מיוחד בקטורת של יום הכיפורים, שאם לא הכניסה לקדש הקדשים אלא הקטירה בחוץ – חייב מיתה (אור שמח)¹³. מכל מקום יש לתמוה: מה המקור בדברי חז"ל לאיסור זה?

נראה שהמקור לדברי הרמב"ם הוא הסוגיה כאן (כפי שכתב בקצרה כבר בכסף משנה) על פי הפירוש המיוחד לרבנו חננאל, וזו לשונו: "ופריק אביי, דבקטורת דלפני ולפנים לא פליגי דאינה עבודה בפחות ממלוא חפניו, וכזית קטורת בחוץ נמי לא פליגי דחייב, כי פליגי בקטורת דלפני ולפנים וקא מקריב לה בהיכל"¹⁴. רבנן סברי: ילפינן פנים מחוץ, מה חוץ למקדש חייב בכזית - אף בהיכל חייב בכזית. ור"א סבר: לא ילפינן היכל מחוץ. והויא לה האי דקתני במתניתין ר"א פוטר עד שיקריב את כולו' בקטורת פנים בהיכל, אבל בחוץ מודי דחייב בכזית". חידוש גדול יש כאן, שיש איסור על הקטרת הקטורת של קדש הקדשים בהיכל, ועליו נחלקו התנאים בשיעורו. פשטות דבריו שמדובר בחיוב כרת על העלאה בחוץ, והתחדש שהעלאה בהיכל ביחס לקדש הקדשים כמוה כהעלאה בחוץ (וכך פשט המשנה, לכאורה, על פי פירושו שזהו הנושא במחלוקת התנאים בה); אבל אפשר שכוונתו כדברי הרמב"ם, והסוגיה משווה שני מיני חיוב שונים (על פי הערות המהדיר, הרב בן מנחם).

מכאן יובנו גם שאר פסקי הרמב"ם: הקטרת כזית חשובה הקטרה בכל מקום (בבמה או בהיכל), פרט לקדש הקדשים, בו גילתה התורה במפורש שאין בו הקטרה בפחות ממלוא חפניו, ולכן גם זר המקטיר שם פחות ממלוא חפניו – פטור. בהיכל ציורתה התורה על הציבור להקטיר מנה, ולא יצאו ידי חובתם בפחות מכך, אבל מכיוון ששיעור זה אינו מפורש בתורה – איננו מבטל מהקטרת כזית שם הקטרה, ולכן לענייני איסור הקטרה בהיכל, בין על ידי זר ובין על ידי כהן גדול המקטיר את הקטורת של קדש הקדשים בהיכל – די בכזית לחייבו מיתה. כמו כן בבמה, יש לכזית שם הקטרה, אפילו בקטורת של קדש הקדשים.

מבחינת פשט הסוגיה, צריך לומר לדעת הרמב"ם שהגמ' חוזרת בה מהפירוש לברייתא ש"פטור" הוא פטור הציבור, אלא הכוונה באמת לפטור הזר, כפי שאמרה הגמ' בתחילה, והציבור לא יוצאים ידי חובתם בפחות מהשיעור המלא

ודחתה: "אמאי, הקטרה היא!". ברם, הלכה זו צריכה ביאור לאור דברי הרמב"ם הנ"ל, מהם משתמע שהקטרת פחות משיעור פרס איננה מועילה כלל. עוד קשה הדין בסיפא, שבקטורת יום הכיפורים הזר פטור עד שיקטיר כמלוא חפניו: הרי הגמ' משווה את חיובו של הזר במקדש לחיוב המקטיר בבמה (עיין רש"י ד"ה קס"ד), ואם בבמה חייב אפילו בכזית – מדוע במקדש יתחייב רק בכמלוא חפניו? (עמד בזה במשנה למלך הל' מעה"ק הנ"ל).

חפנית הקטורת. ביום הכיפורים הכהן הגדול מביא קטורת נוספת לקדש הקדשים, והתורה קבעה ששיעורה יהיה מלוא חפניו, על פי מידתו האישית. מסקנת הסוגיה כאן ששיעור זה מעכב. מכל מקום, לדעת חכמים חייבים בחוץ גם על הקטרת כזית ממנה. הרמב"ם מחדש, שגם המקטיר ממנה בהיכל במקום בקדש הקדשים חייב מיתה בידי שמיים.

עוד מצינו ברמב"ם דין מחודש הנקשר לסוגייתנו, בהל' עבודת יום הכיפורים (ה,כו): "הקטיר מן הקטורת של קדש הקדשים כזית בהיכל – חייב מיתה". לא ברור מה טיבו ומקורו של חיוב זה: אם באיסור "מעלה בחוץ" עסקינן – הרי זה רק בבמה שמחוץ לעזרה (כדברי הרמב"ם הל' מעשה הקרבנות יח,ב), ולא מצאנו שהמקריב קרבן במקדש במקום שונה מזה שמיועד לו עובר על איסור זה¹⁰. גם ראוי היה לרמב"ם להביא הלכה זו בהל' מעשה הקרבנות, בהן פירט את דיני העלאה בחוץ, ולא בהל' עבודת יום הכיפורים. ועוד: הרי איסור העלאה בחוץ עונשו כרת, ולא מיתה בידי שמיים¹¹. מכך קשיים אלה נדחק הר"י קורקוס לפרש, שכוונת הרמב"ם שלאחר הקטרת הכזית נכנס הכהן לקדש הקדשים והקטיר שם את שאר הקטורת, וחייב מיתה על "ביאה ריקנית" לקדש הקדשים, מפני שחסר כזית ממלוא חפניו,

13. לדעתו הדבר נלמד מהפסוק: "ולקח... ומלא חפניו קטורת סמים דקה והביא מבית לפרוכת. ונתן את הקטורת על האש לפני ה', וכסה ענן הקטורת את הכפורת אשר על העדות ולא ימות" (ויקרא טז, יג), וניתן ללמוד שאם לא יכניס אותה פנימה, אלא יקטירנה בהיכל – חייב מיתה. הדרשה המקובלת מפסוק זה שונה, שאם הקטיר בקדש הקדשים את הקטורת ללא מעלה עשו, ולא כיסה ענן הקטורת את הכפורת – ימות (ספרא אחרי מות פרק ג, יא ויומא נג, א).

14. בדקדוקי סופרים מציין לגרסה דומה בדפוסים ישנים: "כי פליגי בהקטרה היכל".

10. עיין בגמ' קז,ב: "יכול השוחט עולה בדרום יהא חייב?" וכו'. מצאנו ברמב"ם דין דומה, שהמוציא חטאת פנימית מההיכל לעזרה פסל אותה משום "יוצא" (הל' פסולי המוקדשין ב,יד, להבנת רוב האחרונים, ראה לעיל מערכה קצו), כלומר שהעזרה ביחס לחטאות הפנימיות דינה כחוץ לעזרה ביחס לכל הקדשים.

11. על ההבחנה בין כרת למיתה בידי שמיים עיין בפירוש המשנה סנהדרין ט,ו.

12. לדבריו לא ברור מדוע הרמב"ם כותב זאת על קטורת של קדש הקדשים דווקא, ומדוע הביא הלכה זו בהלכות עבודת יום הכיפורים.

ניתן לצאת ידי חובה אף בכזית (רש"י, תוס' ורא"ש בכריתות), אבל לכתחילה חובה להקטיר כשיעור פרס, מדרבנן (רש"י), או מהלכה למשה מסיני (תוס', יראים). בשיטת הרמב"ם נחלקו אחרונים, האם שיעור פרס מעכב (אבן האזל) או שדעתו כרוב הראשונים (מנחת חינוך).

זר המקטיר במקדש, מרש"י משמע שחייב בכזית, אפילו הקטיר בקדש הקדשים ביום הכיפורים. לשיטת הרמב"ם והמאירי, בקטורת של יום הכיפורים חייב רק אם יקטיר כשיעור מלוא חפניו.

הרמב"ם, כנראה בעקבות הפירוש המיוחס לר"ח, למד מהסוגיה חידוש מיוחד, שהמקטיר כזית מן הקטורת של יום הכיפורים בהיכל – חייב מיתה בידי שמים.

(אבן האזל הל' ביאת המקדש שם, עיין שם בהרחבה ביאור כל הסוגיה לשיטת הרמב"ם)¹⁵.

עם זאת, יש שהסיקו מדברי הרמב"ם על חיובו של הזר בכזית שאף הוא מסכים שהציבור יוצאים ידי חובתם בכזית, הגם שלא כתב זאת (מנחת חינוך מצוה שצ; ליקוטי הלכות).

סיכום

המקטיר קטורת בבמה בשיעור כזית – חייב, אפילו אם היתה זו הקטורת של יום הכיפורים, אף על פי שהמקטיר כזית בקדש הקדשים אינו יוצא ידי חובתו עד שיקטיר מלוא חפניו (שיטת חכמים, על פי מסקנת אב"י ורב אשי).

באשר לקטורת הרגילה בהיכל, לשיטת רוב הראשונים

מערכה רפט. המקטיר בחוץ אימורים עם בשר (ק,א)

חלב על גבי הבשר. בהנחת בהמה כדרכה החלבים נמצאים מעל הבשר, ונמצא שהבשר חוצץ בין האימורים למזבח. לפיכך שמואל מעמיד את המשנה, המחייבת על העלאת בשר ואימורים יחדו, במקרה שהפכן, כך שהחלבים למטה.

שיש חיוב העלאה בחוץ גם על גבי סלע או אבן. על פי דרכו של רש"י לעיל כוונת התירוץ, שכשם שר"ש אינו מצריך העלאה על גבי מזבח – כך אינו מצריך הקטרה הדומה להקטרת פנים; ועל פי דרכו של המיוחס לר"ח הפירוש הוא שאין צורך בהעלאה על מזבח דווקא (לדיון בפירושיהם בשיטת ר"ש ור' יוסי עיין לעיל מערכה רפו). ג. רב עונה

החיוב על העלאת קרבן בחוץ איננו אלא בקרבן שראוי להיקרב במקדש. לפיכך, המקטיר בחוץ מבשר הקרבן, המיועד לאכילה (פרט לעולה) – פטור (משנה וגמרא קט,א). הסוגיה עוסקת במי שהקטיר בחוץ את בשר הקרבן יחד עם האימורים, האם הדבר נחשב כהקטרה.

קושיית הגמרא וביאורה

במשנה (קט,ב) נאמר: "המקריב קדשים ואימורים [גרסת רש"י: ואימוריהן] בחוץ חייב", כלומר, שהעלה את האמורין עם הבשר על גבי המזבח, וחייב משום העלאת האמורין. הגמ' (ק,א) שואלת על כך: "אמאי, והאיכא חציצה!", ומצינו בראשונים שתי דרכים בפירוש הקושיה: רש"י מפרש, שבהקטרה בפנים אסור שתהיה חציצה בין האימורין למערכה, על פי הכתוב: "וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים... על העצים אשר על האש אשר על המזבח" (ויקרא א,ח), והגמ' בקושייתה מניחה שאין חיוב על העלאה בחוץ אלא באופן הדומה להקטרה בפנים. כך גם לשון הרמב"ם בפירוש המשנה, שהחציצה הנדונה בסוגיה היא "בין האמורין ובין האש". לעומתם, במיוחס לר"ח כתב: "והאיכא חציצה... בין אימורין למזבח", ולדעתו החסרון כאן בסיסי יותר, שאין זו העלאה על מזבח כלל.

תירוצי האמוראים

שלושה תירוצים נאמרו בגמ' על קושיה זו: א. שמואל מעמיד את המשנה במקרה שהבשר הונח כאשר האימורים כלפי מטה, וכך אין חציצה בינם לבין המערכה. ב. ר' יוחנן מעמיד את המשנה כדעת ר' שמעון, הסובר (לעיל קח,ב)

פרס כדוגמא לפחות ממלוא חפניו. גם מפשט המשנה משמע כן: "וכלן חסרו כל שהוא והקריבו בחוץ – פטור", ובפשטות מדובר על קטורת שבכל יום ולא דווקא כשקבעה במנא, ובכל זאת חסרון כלשהו פוסל.

15. כך מובן יותר פשט הברייתא, שבאה להעמיד זה מול זה שני קצוות: בחוץ חייב אפילו על כזית, ואילו בפנים – בקדש הקדשים – פטור אפילו על חצי פרס; ואם המדובר על פטור הציבור – אין כאן ניגוד (לפי דרך זו ניתן לשמוע מן הברייתא, שבדרך כלל שיעור מלוא חפניו הוא מעט למעלה מחצי פרס, ולכן נקטה שיעור חצי